

OLĂRITUL ÎN CULTURA CUCUTENI

DE

RUXANDRA ALAIBA

Argila, materia telurică smulsă din trupul zeiței Pământ și făina, trupul grâului eliberat de suflet, au reprezentat pentru comunitățile de agricultori neo-eneolitici, între care și ale complexului cultural Cucuteni-Tripolie, cum afirma Ion Ghinoiu, principalele materii prime supuse transformărilor, „În lumea celor vechi nu există descoperire tehnologică mai importantă fără să lase urme în viața religioasă. De aceea, cele două invenții neolitice, pregătirea pâinii din aluat și a oalei din lut, se desfășoară după același plan tehnologic și exprimă aceeași ideologie: nemurirea sufletului... Amestecate cu apă, țărâna devine lut și făina aluat ... Dumezeu [divinitatea] și-a însușeșit creația suflând viață asupra ei, omul a însușeșit chipurile din lut și aluat arzându-le în cuptor. Între tehnica ceramică și cea a patificăției sunt evidente paralelisme tehnice și spirituale”¹. Dacă, pentru folosirea făinii de către locuitorii așezărilor cucuteniene, dovezile arheologice sunt mai puține, prepararea și consumarea ei fiind sugerată prin alte descoperiri², pentru extragerea, pregătirea și modelarea lutului informațiile sunt mult mai numeroase. O parte din meșteșugurile artisanale au beneficiat de această materie primă, cu deosebire olăritul.

Prin investigații arheologice, până la sfârșitul secolului XX, s-au adunat suficiente informații legate de practicarea meșteșugului olăritului în cadrul comunităților complexului cultural Cucuteni-Tripolie, de către meșteșugari specializați. Stadiul actual al cercetărilor îngăduie, deja, urmărirea principalelor etape de producție, fie prin atelierelor descoperite, fie prin produsele lor finite. O încercare de reconstituire a modului de organizare a producției ceramice cucuteniene, se argumentează, cum sublinia Vladimir Dumitrescu, prin analogii etnologice³. Cu toate acestea, multe din problemele legate de olărit, între care: atribuțiile meșterilor, prezența în atelier a femeilor sau ucenicilor, prepararea lutului, angobei, a coloranților pentru pictat, tipurile de unelte, dar mai ales cum și cine picta sau pregătea cuptoarele de ars ceramică, nu vor fi cunoscute decât parțial.

După T. G. Movșa, datele obținute prin descoperiri arheologice, în principal prin cele ale la Žvanec, confirmă existența pentru fiecare zonă geografică a unui *centru de olari*⁴, a unei așezări specializate în acest meșteșug, în care existau cartiere ale olarilor⁵. Ulterior, E. Comșa, aduce noi precizări: „Astfel de centre nu vor fi fost prea multe, în fiecare zonă și perioadă”. Ele aveau ateliere prevăzute cu anumite tipuri de cuptoare în care, probabil, unii meșteri modelau și ardeau ceramică și alții, între care erau în special femeile, o ornamentau⁶. Mai mult, el considera că, „în fiecare așezare se producea numai ceramică de uz comun, iar cea pictată era adusă din altă parte, începând deci să nu mai reflecte caracterul de indiciu etnic”⁷.

¹ I. Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*. Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 42, 50).

² D. Monah, *Cereals in prehistoric Europe*, în *Cota Zero*, în *Rivista d'Archeologia e Scienze*, Barcelona, 1996, 12, p. 81-88.

³ Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*. București, 1979, p. 15.

⁴ La Hacilar, în așezarea a doua, datată 5400 B.C., existau ateliere specializate în producția de vase destinate ceremoniilor religioase, în care s-au păstrat *in situ* vase pline cu lut, materii colorante, unelte pentru modelat, vase nefolosite (L. Bârzu, *Istoria universală veche*. București, 1977, p. 269).

⁵ T. G. Movșa, *Goncharniți centrul tripol'skoi kul'turi na Dnestre*, în SA, 3, 1971, p. 228 și urm.

⁶ Fără a realiza o raportare etnologică directă, menționăm câteva trăsături specifice satelor românești de olari: nu erau răspândite uniform, nu aveau aceeași intensitate în cadrul zonei, aveau drumuri pe trasee bine stabilite, piețe de desfacere și un rol în economia tradițională (I. Vlăduțu, *Etnografia românească*, București, 1973, *passim*).

⁷ E. Comșa, *Câteva considerații în legătură cu unele probleme ale periodicității culturii Cucuteni*, în MemAntiq, VI-VIII, 1981, p. 20-22.

Existența unor centre specializate de olari a fost presupusă și prin săparea unor așezări în care locuințele aveau un inventar modest. În acest sens menționăm cercetările arheologice din așezarea cucuteniană de la Roma-Balta lui Ciobanu, săpată aproape integral, considerată, în urma amplelor investigații întreprinse aici, a fi fost o „așezare rurală cu un grad scăzut de polarizare”, deci „secundară ca importanță”. Și pentru aceasta se presupune a fi funcționat un cartier al olarilor „undeva în zonă, probabil nu la mare distanță de așezare, unde lucrau meșteri care nu stăpâneau foarte bine tehnica modelării lutului și mai ales a obținerii unor forme perfecte”, cum se poate deincea din calitatea pastei, formele asimetrice, finisările incomplete⁸.

Așezarea de la Roma-Balta lui Ciobanu presupune existența și a altora cu grad mare de polarizare, cunoscute în literatura de specialitate și ca așezări preurbane⁹.

Stațiunea de la Dumești-Între Pâraie (jud. Vaslui), situată în Podișul Bârladului, la câțiva kilometri de apa Bârladului, între două mici pâraie (fig. 1/1-2), a fost cercetată sistematic între anii 1982 - 1990. Investigarea acesteia timp de 10 ani a dus la săparea integrală sau parțială a 12 locuințe, toate încadrate cronologic în faza Cucuteni A, subfaza A_{3b} = A₄. Conform stratigrafiei verticale și orizontale construcția locuințelor corespunde unor niveluri succesive. La Dumești-Între pâraie, până în prezent se pot detașa trei orizonturi culturale aflate în schimbare, ce indică, firește, cel puțin trei generații consecutive¹⁰.

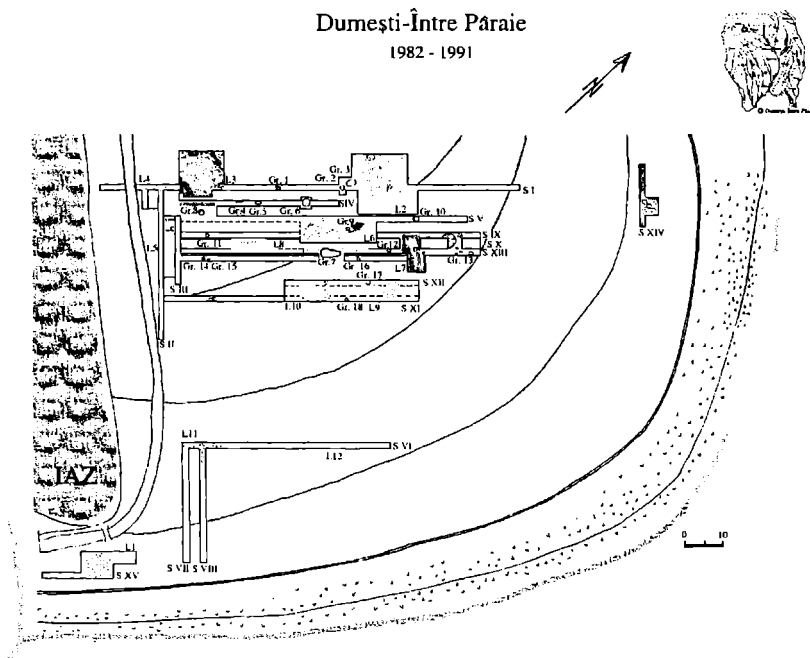

Fig. 1. Dumești-Între pâraie. Planul general al săpăturilor.

⁸ Dr. Popovici, C. Buzdugan, I. Alexoiaie, 1992, *Așezarea cucuteniană de la «Balta lui Ciobanu», comuna Roma, județul Botoșani*, în CA, 1992, p. 13.

⁹ N. Ursulescu, 1988, *Premise ale fenomenului urbanizării în istoria veche a României*, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare (coord. I. Toderașcu)*, Iași, p. 21-30; în franceză, 1995, *Prémisses du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, în SAA, II, p. 75-86.

¹⁰ R. Alaiba, *Dumești-Între pâraie. Monografia arheologică*, vol. I. sub tipar.

Între acestea era și o locuință-atelier bine conservată. Degajarea ei și a altor complexe din preajmă, a celor patru cuptoare aflate în apropiere și a altor trei situate în afara vetrei locuibile, au permis asamblarea tuturor amenajărilor specifice și astăzi umii atelier de olărit.

Atelierul de olărit era format, cum am precizat, din câteva amenajări destinate desfășurării meșteșugului. Un rol principal avea locuința-atelier (cpl. 3 = locuința nr. 3)¹¹, amplasată în partea de centru-vest a vetrei satului cucutenian, în apropierea iazului actual (fig. 1). Pârâiașul ce curgea la vest de aceasta, la baza Dealului Dumbeștilor, furniza apa necesară. La est de ea se afla o groapă arsă interior până la calcinare, care, probabil în vechime era folosită drept cuptor pentru ars vasele mari (cpl. 8). La nord-est de locuință erau alte trei amenajări apropiate între ele, o mică colibă circulară, un grup de patru cuptoare (fig. 3) și cel puțin cinci plăci semiperforate de lut (cpl. 7). Un alt grup format din patru cuptoare (cpl. 13), se afla în partea de nord-est, la marginea perimetrului așezării (fig. 4). Acestea aparțineau ultimului orizont cronologic de locuire cucuteniană din interfluviul menționat.

1. Locuința atelier, cpl. 3, face parte din categoria celor fără platformă. Condițiile de conservare ale ansamblului au fost surprinse de noi și fotografic (fig. 2/1-3). Urmele materiale ale acestora se întind pe o suprafață de aproximativ 12,5 x 10 m, perimetru care include și o cameră anexă, situată în partea de nord-est, folosită pentru depozitarea ceramică, cu o lățime aproximativă de cel puțin doi metri și o lungime de peste șase metri. Cele două camere despărțite de un perete, aveau podeaua la același nivel. În camera mică s-a descoperit o neobișnută aglomerare de vase pictate (fig. 2/2), întregi sau întregibile, aduse aici probabil după arderea lor. Indiferent pentru ce au fost depozitate, pentru folosința comunității sau pentru schimb, ele alcătuiau rezerva de vase a atelierului.

În camera mare (fig. 2/1), pe podeaua lutuită existau, în raport cu alte locuințe obișnuite, numeroase îngrădituri scunde, cu forme ușor ovale sau patruleter, realizate din mici margini-gardini de lut degresat cu pleavă, cu secțiuni transversale patruleter, triunghiulare sau oval alungite, înalte de circa 20 cm, amplasate mai ales în apropierea pereților. Aceste îngrădituri, de forma unor tăvi, cum sugerează bucățile masive de lut brun nears, conservate încă, se utilizau pentru pregătirea sau păstratul lutului necesar modelării vaselor. În locuința-atelier nu s-au găsit urme de cereale, dar presupunem că, în unele îngrădituri se țineau și rezerve de hrană.

Mai la sud de atelier, la același nivel, se afla o altă aglomerare ceramică, în care predominau vasele nepictate, mai puțin întregibile în raport cu cele găsite în încăperea anexă. Puținele resturi de chirpic nu exclud posibilitatea ca aici să fi fost o colibă.

De remarcat și o *depunere rituală* aflată în partea de sud a atelierului, unde, într-o ușoară adâncitură din fața casei meșterului olar, s-au îngropat două statuete, una feminină întregă și alta masculină, ce avea rupte din vechime, capul și baza membrilor inferioare.

1a. Trusa meșterului olar¹², în interiorul atelierului, o îngrăditură aflată spre centru-vest proteja două vase, depuse pe podea, în picioare (fig. 2/3), cum se poate vedea și din ansamblul redat fotografic (fig. 3/1,2).

Pe corpul bombat, al primului vas (fig. 5/1-1a; 6/4-4a), motivele decorative ordonate neglijent în S-uri orizontale, formate din benzi albe negative, s-au rezervat din fondul alb, prin marginirea lor cu negru, iar interspațiul s-a acoperit cu roșu lăptos. În acest recipient bine ars, dar modelat și decorat neglijent¹³, cu rol de *trusă*, se păstrau trei unelte de strictă necesitate și materia primă pentru prepararea culorii albe, roșii și negre. Este vorba de două pensoane ovoidale de lut (fig. 6/1-2; 7/1-2) și un lustruitor lucrat pe un galet¹⁴, de forma unei piramide asimetrice (fig. 7/4), care avea toate cele șase suprafețe fin șlefuite. El a fost folosit, probabil, pentru lustruirea ceramicii sau pentru prepararea, în mojar (fig. 7/5), a pastei omogene de culoare, înainte de aplicarea pe vas și nu ca pistol pentru sfărâmarea pigmentilor. Materia primă se compunea din: 38 de noduli sferici de calcar, 1048 noduli întregi de oxid manganiferos și 149 fragmentari, de culoare neagră, inițial

¹¹ Numărul reprezintă ordinea în care s-au descoperit complexele pe șantier. Casa era folosită ca atelier, dar, tot aici locuia meșterul și alți membri ai familiei sau comunității, fapt pentru care folosim termenul de locuință-atelier.

¹² O parte din date au fost publicate de C. Pântea, într-un studiu pregătit împreună pentru tipar, *Noi date privind tehnica picturală în cultura Cucuteni*, în *ActaMM*, V-VI, Vaslui, 1983-1984, p. 413 și urm. Analizele publicate atunci au fost realizate la București de Gh. Niculescu și la Iași de M. Geba, cărora le mulțumim și pe această cale.

¹³ Sub gât prezintă două tortite perforate orizontal, cu un obiect cu capătul fibrat, probabil un băț. Finisarea vasului în interior s-a făcut cu o spatulă curbată, după urme poate tot de lemn ($h_{\text{gâtului}} = 13$; $l_{\text{corp}} = 18$; $l_{\text{bază}} = 6,5 - 7,3$ cm; $g_{\text{perete}} = 4-7$ mm).

¹⁴ Greutate lustruitor = 39 g; h = 20; parametri pensoane: l = 17/19 mm; $\phi = 7/12$ mm; greutate = 1.35/2.20 g.

acoperiți cu calcare¹⁵ și 48 de bucăți prismatice de hematită, de culoare roșie, cu fațete neuniform șlefuite¹⁶. În momentul descoperii lor vasele aveau în interior și resturi vitrificate de chirpic, concrețiuni calcaroase sau pământ, căzute după dezafectarea atelierului.

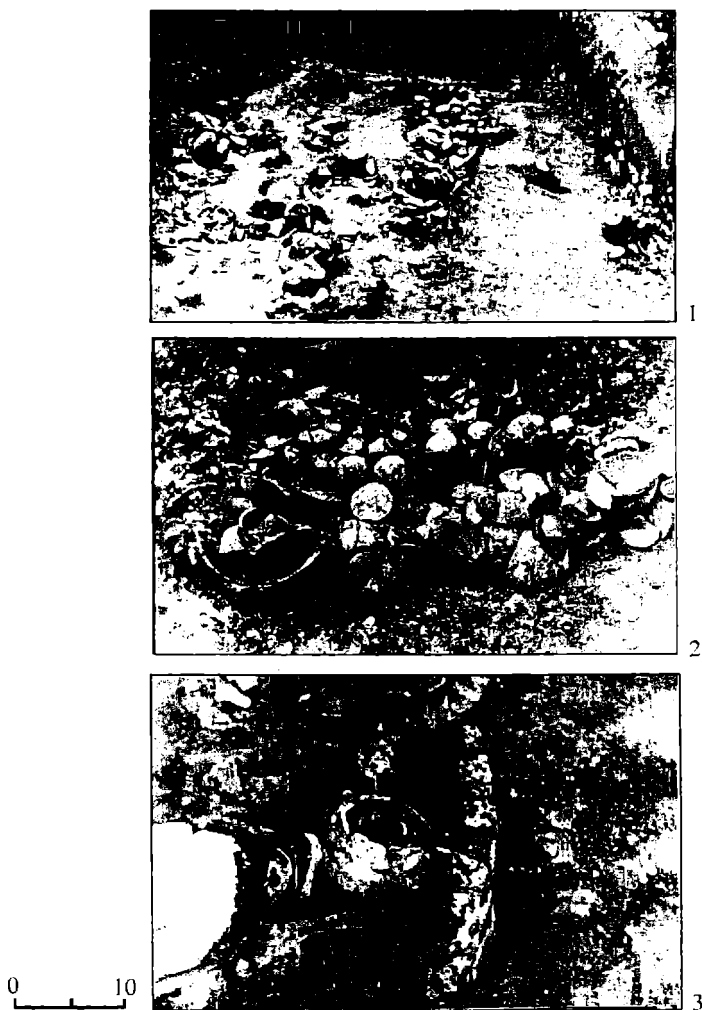

Fig. 2. Dumăști-Între pâraie. Locuința-atelier nr. 3: 1-2 aglomerări de vase și de fragmente ceramice; 3 primul vas trusă. Fotografii.

¹⁵ În vas se aflau 129 g. după curățare au rămas 109,9 g ($l = 2-8$ mm).

¹⁶ 68 g. după curățare 61 g ($l = 5-38$ mm). fragmentele au striții. Probabil olarul spârgea din nuclee bucăți de diferite mărimi pe care apoi le freca pe o piatră cu porozitate mare.

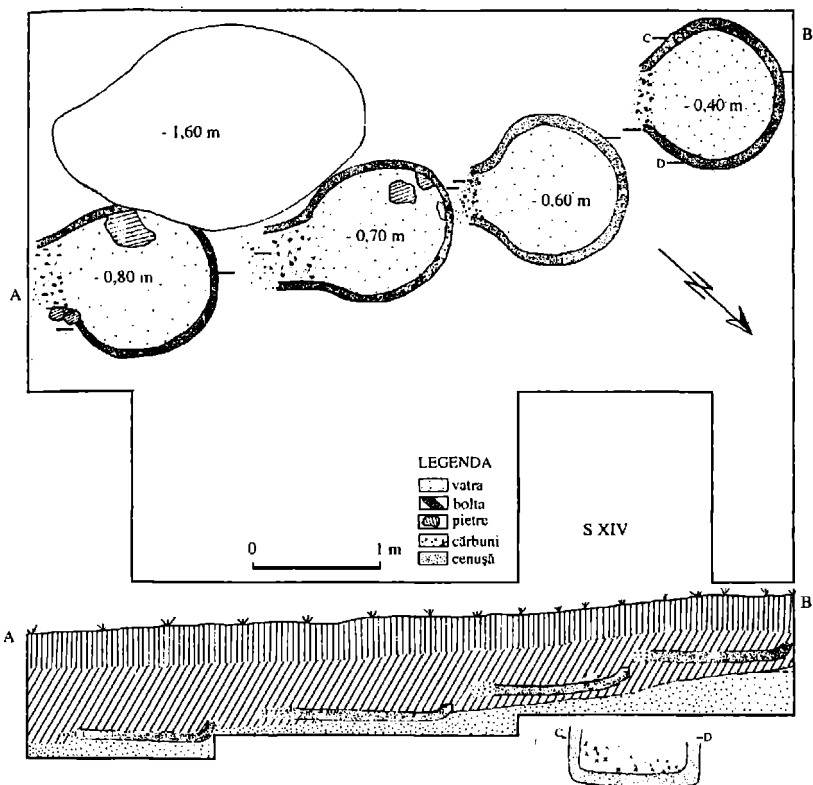

Fig. 3. Dumești-Între pâraie. Cuptoare, complexul nr. 7, plan și profil.

Piesele ovoidale, prin perforările longitudinale parțiale realizate în vârful lor, au fost considerate mânere de pensoane. Analiza prin difracție cu raze X, conform amprentelor indică acoperirea cu lut a unui mănunchi de fire de păr. Urmele digitale rămase pe ele presupun că arderea este ulterioară întrebuințării lor (fig. 6/1-2; 7/1-2). Cel mai mare are în partea de jos imprimată o alveolă, o dungă și opus o aplatizare făcută poate pentru a da piesei o poziție oblică¹⁷. Etnografic, cel mai des, sunt consemnate pensulele făcute din păr de porc¹⁸.

Al doilea vas, a fost lucrat mai îngrijit decât primul, are corpul mai puțin bombat și gâtul înalt. Pictura s-a aplicat tot pe un fond alb și este formată din benzi verticale acoperite cu alb pozitiv, cruțate de linii negre, prevăzute median cu linii brun-roșietice. Aceleași linii apar și în interspațiu (fig. 5/2; 6/3). Vasul conținea numai noduli sferici de oxid manganiferos, de dimensiuni mai mici în raport cu primul. S-au avut în vedere și nodulii căzuți pe podea.

Obiceiul folosirii vaselor pentru depozitarea materiilor prime și a unor unelte, podoabe, sau chiar a altor vase mai mici, era cunoscut și altor comunități neo-eneolitice. În cultura Cucuteni vase-depozitare descoperite

¹⁷ Alveola și linia au $l = 8 \times 3.5$ mm și 1×8 mm. Analiza prin difracție cu raze X, cf. radiografiei 2873, arată că au fost lucrate din lut amestecat cu același degresant ca al ceramicii arse oxidant la 8500°C .

¹⁸ C. Nicolescu, P. Petrescu. *Ceramica românească tradițională*. București. 1974, p. 23.

în locuințe au apărut la Izvoare¹⁹, Brad-La Stâncă²⁰, Huși-Centrul oreșului²¹. La Ariușd-Dealul Tiyszk²², într-un bol pictat se aflau 15 lame, racloare și străpungătoare²³. Interesant este de amintit și faptul că, în tezaurele descoperite în așezările de la Ariușd-Tiyszk, Hăbășești-Holm și Brad-La Stâncă, se aflau și podoabe modelate din aceleași materii prime folosite și pentru preparat coloranții, în primele două erau perle tubulare de calcar, în ultima s-au găsit 15 perle făcute dintr-o pastă neagră²³, probabil granule de oxid manganiferos.

La Ulmeni, în arealul culturii Gumelnița, s-a găsit un interesant vas-trușă²⁴. Amintim aici și vasul miniatural de formă ovoidală (cu o deschidere de 5/6 cm), de la Medgidia-Carasu, lucrat din pastă eomună, ars cărămiziu-gălbui, considerat a fi fost folosit pentru păstrarea vopselei în stare de pulbere, necesară în pictură sau cu rol de pudrieră²⁵.

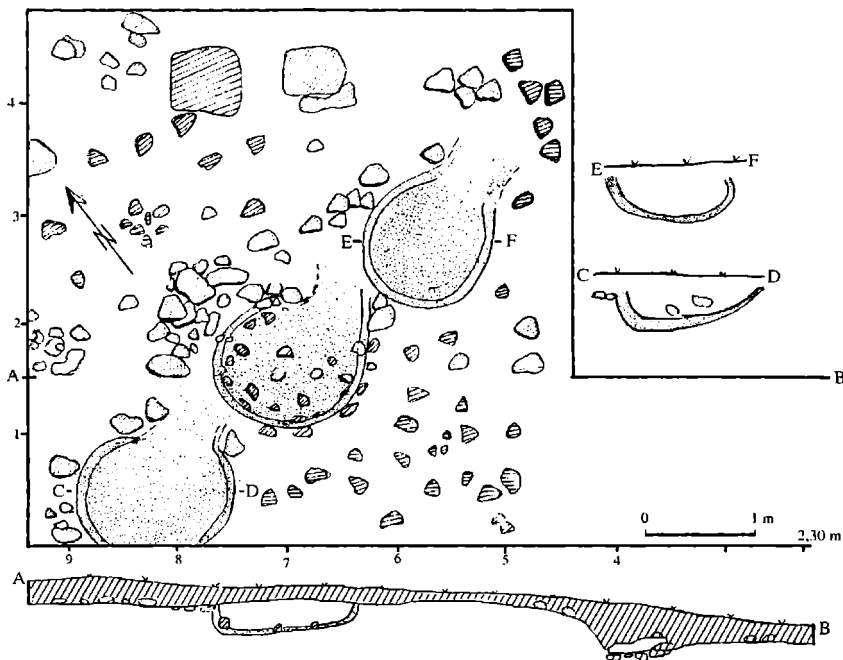

Fig. 4. Dumesti-Intre paraie. Cuptoare, complexul nr. 13, plan și profil.

¹⁹ S. Marinescu-Bîlcu, M. Cărciumaru, *Coliere de Lithospermum purpureo coeruleum și „perle” de cerb în neoliticul din România în contextul centrului și sud-estului Europei*, în SCIVA, 43, 1992, 4, p. 358-359.

²⁰ V. Ursachi, *Le dépôt d'objets de parure néolithiques de Brad, com. Negri, dép. de Bacău, Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen*, în BAI, IV, 1991 p. 335-386; în românește *Depozitul de obiecte de podoabă eneolitice de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în Carpica, 23/2, 1992, p. 335.

²¹ F. László, *Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek*, p. 12-52, rez. fr. *Station de l'époque pré-micénienne dans le comitat de Haromszek*, în Dolgozatok. II, Cluj, 1911, p. 66.

²² A. László, *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni A-B de la Huși*, în ArhMold, IV, 1966, p. 7-82.

²³ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar = Dumitrescu et alii, *Hăbășești, monografie arheologică*, București, 1954, p. 440, nota 2; V. Ursachi, *op. cit.*, p. 340.

²⁴ S. Marinescu-Bîlcu, M. Cărciumaru, *op. cit.*, p. 360-361, fig. 1-2; 7.

²⁵ N. Hartuche, O. Bounegru, *Săpăturile arheologice de salvare de la Medgidia, jud. Constanța (1957-1958)*, în Pontica, XXX, 1997, p. 84, fig. 37/3.

Fig. 5. Dumești-Între pâraie. Vasele în care s-a depozitat materia primă pentru pictură.

Fragmente de coloranți minerali s-au mai descoperit și în mediul Stoicani-Aldeni, la Suceveni-Ștoborâni, a apărut un „bolovan” de ocru roșu²⁶, apoi în arealul Cucuteni la Piatra Șoimului-Horodiște, o rezervă importantă de pudră de ocru²⁷, pe Holmul de la Hăbășești, în groapa nr. 22, un „creion prismatic de culoare roșie, desigur pentru vopsit”²⁸, la Scânteia-La Nucii²⁹ sau în săpăturile de la Cernavoda-Dealul Sofia, cultura Cernavoda I, unde, în podina locuinței nr. 5, se afla un depozit de ocru roșu și galben, păstrat într-o groapă circulară³⁰. La Karanovo s-a găsit ocru roșu pentru pictat în „cantități substanțiale”, sub formă de bolovani, de bucăți fațetate prevăzute cu găuri pentru atârnat sau praf³¹.

Analizele realizate pe coloranți, pentru stabilirea compoziției lor au fost executate la Institutul de Fizică Nucleară București, de fizician Gabriela Grabari și obținute prin bunăvoința colegului D. N. Popovici³².

Locuința nr. 3,

Vasul 1

Hematită	Proba 1: – fier; puțin mangan și plumb; puțin zirconiu
Oxid manganiferos	Proba 2: – fier + mangan + stronțiu + zinc, – (fier față de mangan 3/1), – (stronțiu + zinc 100-200 părți per milion).

²⁶ I. T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni, considerații asupra ceramicii*, în *Danubius*, IV, 1970, p. 31.

²⁷ R. Vulpe, *Les fouilles de Calu*, în *Dacia*, VII-VIII, 1941, p. 63.

²⁸ Vl. Dumitrescu et alii, *op. cit.*, p. 57, fig. 44/8.

²⁹ V. Chirica, M. Mantu, S. Țurcanu, *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare*, Ed. Helios, Iași, 1999, p. 16.

³⁰ D. Berciu, S. Morintz, I. Ionescu, P. Roman, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 51.

³¹ G. I. Georgiev, *Kulturgruppen der Jungsteinzeit - und Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, în *L'Europe à la fine de l'âge de la pierre*, Prague 1961, p. 79.

³² R. Alaiba, *Tehnici de ornamentare prin pictură a ceramicii preistorice, pe baza coloranților minerali*, în *SynThr*, 9, 1992, p. 81-83. Colegilor de la București le mulțumesc și pe această cale.

Vasul 2

Proba 3: – fier + stronțiu + zirconiu + nichel + zinc,
– nu conține mangan,
– aur (??).

Groapa nr.2.

Calcare Proba 4: – silicat de calciu
Oxid manganiferos Proba 5: – fier + mangan + stronțiu + zinc,
– (fierul față de mangan 3/1),
– (stronțiu + zinc 100-200 părți per milion).

Coloranții minerali utilizați pentru pictarea ceramicii, plasticii sau chiar a pereților locuințelor, în neolitic, eneolitic în parte și în perioada de tranziție de la eneolitic la bronz, au fost: oxidul manganiferos pentru culoarea neagră, hematita, un oxid de fier folosit pentru obținerea culorii roșii și silicații de calciu pentru culoarea albă. Angoba, cu care erau acoperite vasele, era formată dintr-o baie de argilă foarte fină, în care se diluau uneori coloranții minerali, iar ocrul era tot o *humă*, o varietate de argilă de culoare roșie, brună sau gălbuie, de cele mai multe ori bogată în hematită. Calitatea picturii, obținute cu coloranți minerali, depindea de temperatura de ardere a vaselor. Cu cât aceasta era mai ridicată cu atât oxidarea era mai bună și culoarea mai puternică.

Analize ale compoziției coloranților s-au realizat și în laboratorul Institutului Geologic din București, pentru stațiunea Hăbășești-*Holm*, Cucuteni A. Ele au găsit coloranți minerali ce aveau la bază fierul sau manganul (Fe și Mn)³³. În Laboratorul de restaurare al Muzeului de istorie din Piatra Neamț s-au realizat analize pe câteva fragmente ceramice de la Ghelâiești-*Nedeia*, pictate specific grupelor stilistice γ - δ , din faza Cucuteni A-B și ϵ din faza Cucuteni B. Ele au stabilit compoziția mineralogică a culorii roșii, hematitul, goethitul și înnonitul și negre, pigmenți minerali pe bază de oxizi de mangan, pirolizită și hausmanită³⁴. Tot la Piatra Neamț s-au realizat câteva analize și pentru ceramica de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, ce au precizat folosirea manganului și jacobșitul (sau oxidul magniferos), pentru pigmentul brun închis/negru, hematitul pentru roșu și silicatul de calciu, pentru alb³⁵. Tot pentru identificarea pigmentilor de pictură folosiți în stațiunea cucuteniană de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, jud. Bacău, s-au realizat la București și alte câteva analize prin fluorescență cu raze X, de către Gh. Niculescu, C. Colțos și Dr. Popovici. Difracția cu raze X, practică în analiza pigmentilor, dar și a ceramicii, a pus în evidență jacobșitul (sau oxidul magniferos), pentru pigmentul negru sau brun închis și hematitul pentru cele două nuanțe de roșu analizate, diferite doar prin concentrația minereului și, firește, silicatul de calciu, pentru culoarea albă³⁶.

În mediul tripolian se menționează caolinul pentru prepararea culorii albe, ocrul din oxizi de fier pentru roșu și minereul format în mlaștini pentru negru/brun³⁷.

Analogiile etnografice au conservat termeni diferiți pentru fiecare humă-minereu colorant, roșu de fier și negru de mangan, alb de calcar ș. a. *Humele* sunt acei coloranți obținuți din pământuri bogate în fier și mangan, proporția acestora dând nuanța dorită. Culoarea roșie era preparată dintr-un pământ special numit „rușeală”, albul dintr-o „humă”, iar negrul din „pământel”. Pulberea se obținea cu ajutorul rășnițelor, iar ornamentul se aplica cu cornul, pana, stropitorul, titirezul sau jînjarul, scoaba, paiful, ciobul, zgârieциul. Momentul de aplicare a ornamentului era fie după uscarea vasului, după arderea pe roșu ce dura 4-7 ore, sau „pe gata”, după o ardere de 8-12 ore.

Locul de unde se procurau acești coloranți, cu o anumită probabilitate, nu este chiar atât de greu de stabilit. Eugen Comșa a întrevăzut o legătură între poziția geografică a așezărilor, prezența unor lentile de minereuri și a sării și practicarea agriculturii, a olăritului. O privire de ansamblu asupra provenienței lor în

³³ Vl. Dumitrescu *et alii*, *op. cit.*, p. 600; tabi 3.

³⁴ P. Chiribuță, *Observații preliminare asupra tehnologiei prelucrării ceramicii din faza Cucuteni B de la Ghelâiești-Nedeia*, jud. Neamț, în *MemAntiq*, 1979, p. 709-710.

³⁵ *Ibidem*, p. 709-710.

³⁶ Gh. Niculescu, C. Colțos, D. Popovici, *Determinarea pigmentilor utilizați la decorarea ceramicii cucuteniene. în Cercetări de conservare și restaurare*, 2, București, 1982, p. 205-206.

³⁷ I. P. Krasnikov, *Tripol'skaja Keramika. Technologiceskij etud*, în *Soobscenija G.A.I.M.K.*, 1931, nr. 4, p. 10-12.

așezările Cucuteni-Tripolie a realizat Linda Ellis³⁸. În privința descoperirilor de la Dumești-Între pâraie, datorită existenței în oxizi, hematite și calcare a zirconului, element ce apare în general în argile, se poate presupune o procurare a lor din anumite zone ale Podișului Central Moldovenesc, posibil din preajma stațiunii. Nicolae Zaharia, în peregrinările lui de teren, a semnalat în satul Sarafinești, în punctul numit *Cetățuia Corni*, jud. Botoșani o posibilă sursă de procurare a coloranților minerali. În zona cetății nu a apărut ceramică, dar solul, până la adâncimea de un metru, era amestecat cu pietre și *pământ ars*. Cuiburile de argile sunt exploatare de către gospodinele din satele vecine, pentru prepararea de culori roșii, galbene, pentru vopsitul pereților³⁹.

Fig. 6. Dumești-Între pâraie. 1-2 Pensioanele ovoidale de lut și radiografiile lor mărite; 3-4 vasele depozitare. Fotografii.

³⁸ L. Ellis, 1984, *The Cucuteni - Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origin of Complex Society*, BAR, Intern.Ser. 217, p. 81 și urm.

³⁹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, Ed. Academiei RSR, București, 1970, p. 294, nr. 252a.

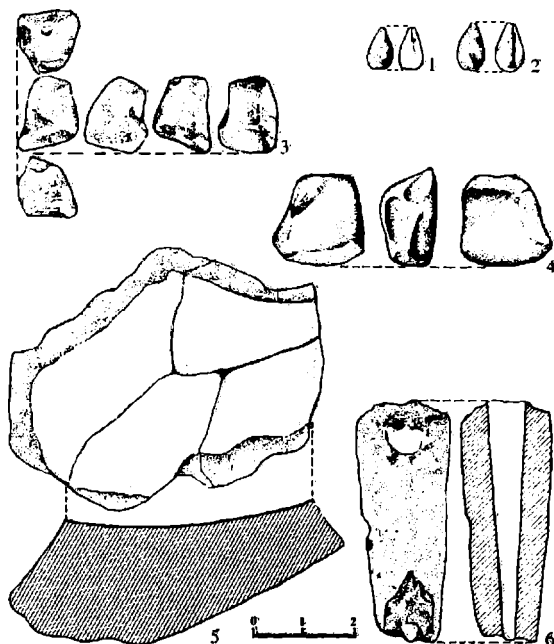

Fig. 7. Dumești-Între pâraie.
1-2 pensoare ovoidale de lut;
3-4 lustruitoare; 5 mojar;
6 suflătoare.

Complexul meșteșugăresc de la Dumești-Între pâraie însumează informații legate de toate procesele necesare practicării olăritului, toate etapele parcurse și astăzi de meșterii olari contemporani⁴⁰: pregătirea materiei prime, extragerea și prepararea lutului, modelarea vaselor în atelier, uscarea, finisarea și angobarea, lustruirea, decorarea-împodobirea vaselor, pictarea și iar uscarea, arderea în gropi sau în cuptoare și uneltele folosite

2.1. Pregătirea materiilor prime, extragerea lutului din trupul zeitei Pământ, urmată de prepararea purificată a acestuia ca un prim raport al meșterului cu sacul. Prepararea unei argile omogene⁴¹ se realizează probabil, ca și astăzi⁴², lutul se mărunțește, fărâmița cu sapa și se lăsa să *dospească* câteva săptămâni, în un an. Apoi argila tăiată în turte se udă, se bătea cu maiul de lemn și abia după realizarea lor se aduc în atelier, unde, în trecut, era așezată în ladă, pe o piele de vită, la dospit. Una din îngrădăturile de lut, descoperite în locuința atelier de la Dumești-Între pâraie, a fost folosită pentru păstrarea turtelor de argilă, care au profilul săpăturii sub forma unor lupe îngroșate, de culoare galbenă, ușor de separat de soful brun.

⁴⁰ În peste 150 de centre românești s-au surprins procedee aproape tipizate: procurarea, prepararea prin frământare și dospire, apoi modelarea, uscarea și arderea (I. Vlăduțiu, *op.cit.*, *passim*).

⁴¹ „Argilele sunt cele mai răspândite roci sedimentare de pe Terra, cu structură foarte fină ($\varnothing_{granule} < 0,002$ constituite din minerale numite argiloase (caolinit, illit, montronit) ș.a.), care sunt silicați hidratați de aluminiu și magneziu hidratați, din sfărâmături foarte fine de minerale nealterate, provenite din roca inițială (feldspat mică ș.a.), din complexe coloidale silicate hidratate precum și din resturi de substanțe organice” (Brama 1967, p. 282).

⁴² În anii când am realizat săpăturile existau câteva lutării. Una se afla chiar la baza dealului din marginea de vest a stațiunii, de unde probabil luau lut și cucutenienii. La Dumești Vechii, Jenică Castan, olarul din sat, își pregătea lutul de la baza colinei aflate la marginea satului, din punctul numit *La lutărie*. Amplasarea stațiunilor Cucuteni-T în zone cu lut bun, este o trăsătură comună. Crasnaleuca-Lutăria, Drăgușeni-În deal la lutărie și pentru Podișul Bârlăbașilor-Lutăria, Butea-Lutăria, Făstăci-Lutăria, Gărceni-Pe lutărie, Gura Văii-Lutăria, Isăia-Lutăria, Jiș-Lutăria, Negrești-Lutăria, Buhăești-Dealul Humăriei, Scheia-Humărie ș.a. (D. Monah, Șt. Cucuș, *Asezările de Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1985, *passim*).

Urma frământarea cu picioarele sau mâinile câteva ore, pentru ca pasta să fie unsuroasă, după care se lăsa iar la dospit. În timpul acestor operații se realiza și *curățirea*. În procesul tehnologic „complicata operație a dospirii și frământării este decisivă pentru calitatea și lățețea pastei și, în final, pentru calitatea vaselor din pământ”⁴³. Astăzi din argila preparată se pregătesc 50 - 60 de turte. Astfel de colaci din lut, nearși, peste 20, au fost descoperiți în groapa nr. 7, situată în apropierea locuinței atelier de la Dumești, într-un strat compact unde au fost aruncați probabil pentru că se uscaseră. În timpul degajării gropii ei se descompuneau imediat, din unul s-a luat o probă.

2.2. Modelarea vaselor în atelier, uscarea, angobarea și lustruirea ceramicii.

2.2.1. Modelarea vaselor în atelierul de la Dumești-*Între pâraie* s-a realizat în sectorul dinspre sud, în afara locuinței-atelier, unde s-au găsit două pietre mari, fațetate, probabil un scaun sau un suport și altele mai mici, câteva plăci semiperforate și două grămezi de lut. Masa pe care se lucra ceramica a fost realizată probabil din lemn. Forma vaselor, simetria și dimensiunile lor, uniformitatea grosimii pereților, prezența în interiorul vaselor a urmelor de spatulă, uneori circulare, ne îndreptățesc să credem că, la Dumești se folosea o tehnică avansată, probabil și mișcarea de rotație înceată. Vasele mari din pastă poroasă se modelau, ca și astăzi⁴⁴ din sulurii presate în spimlă, de lă bază sprc gât, fapt ce a dus la spargerea unor chiupuri, suporturi, amfore ș. a., în punctele de unire a lor. Vasele din pastă fină mai întâi erau bine netezite, lustruite în întregime sau în zona gâtului, după care se acopereau cu un strat de angobă pentru a se picta, înainte de ardere.

De cele mai multe ori exteriorul era finisat mult mai îngrijit. În interior se văd adeseori urne de spatulă și chiar părți rămase nefinuate. Bazele vaselor sunt drepte, rar concave, fapt ce presupune existența unui suport rotativ⁴⁵. Impresiuni de țesături apar spre sfârșitul culturii, la Bodești-*Frumușica*⁴⁶. O analiză a celor de pe *Cetățuia* de la Cucuteni a adus date importante legate de îmbrăcămintea utilizată⁴⁷. În timpul modelării, „pe vasele din pastă poroasă, impură, de un aspect zgrunțuros” se realiza decorul adâncit și se ordona barbotina, se aplicau tortile, protomele, protuberanțele sau proeminențele, ce se prindeau de cele mai multe ori prin cep, dar și prin presare sau erau trase, ca și proeminențele, din peretele vasului⁴⁸. La baza vaselor cu suport sau a cupelor, se practicau adâncituri pentru a ușura aderența părții inferioare.

2.2.2. Uscarea se făcea, probabil ca și astăzi, la umbră, pentru a împiedica crăparea pereților și dura câteva zile, după care se realiza, posibil, chiar o ardere incompletă, abia după aceste operații se aplica angoba și iar urma uscarea și abia apoi pictarea ceramicii. C. Matasă consideră că la Bodești-*Cetățuia Frumușica* vasele pentru a fi uscate erau așezate pe frunze, paie⁴⁹ iar Fr. László, că acestea se introduceau și în vas⁵⁰. Plăcile semiperforate descoperite în partea de sud a locuinței atelier de la Dumești-*Între pâraie*, cu forme dreptunghiulare (L = 45 × 75 cm, gr. = 5 cm), prevăzute în colțuri cu picioare scurte, masive, ce le înăițau cu circa 15, au putut fi folosite și pentru uscat ceramică⁵¹. Utilitatea plăcilor semiperforate trebuie să fi fost diversă.

2.2.3. Aplicarea angobei se realiza după finisarea lor prin netezire cu mâna sau cu o spatulă din lemn sau corn. Se folosea de obicei o angobă preparată din apă și humă colorată, albă sau roșie. La Târpești după uscare pereții erau tencuiți, interior și exterior, cu un amestec din lut fin și nisip alb-gălbui și mai rar roșu⁵².

⁴³ G. Stoica et alii, *op. cit.*, p. 203.

⁴⁴ La Deva oalele se modelau și din sulurii de lut pe „masa scundă”, alcătuită din două discuri de lemn (ø = 30 - 40 cm), unite cu bețe, rotită lent cu genunchiul. Pe roata de sus se presăra nisip peste care se așeza o bucată de lut pentru fund, apoi de margine se lipsea sulul pe care îl desfășura în spirală, în forma vasului (C. Nicolescu, P. Petrescu 1974, p. 19).

⁴⁵ E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987, p. 95.

⁴⁶ C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord Roumanie*, București, 1946, pl. XLI/338b, p. 339.

⁴⁷ C. Marian, *Amprente umane, vegetale și de textile pe ceramica eneolitică de la Cucuteni-Cetățuia*, în M. Petrescu-Dâmbovița et alii, *Cucuteni-Cetățuia. Săpăturile din anii 1961 - 1966. Monografie arheologică*, în *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, XIV, p. 321-326.

⁴⁸ R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în *Materiale*, I, 1953, p. 255.

⁴⁹ C. Matasă, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁰ F. László, *op. cit.*

⁵¹ A. Nițu, R. Alaiba, sub tipar.

⁵² S. Marinescu Bilcu, *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series, 107, Oxford, Londra, 1981, p. 25.

De obicei se angobau în întregime numai vasele cu gura largă, cele cu gât strâmt doar la exterior, iar interior uneori numai pe gât și umăr, precum s-a văzut și în cazul ceramicii de la Bodești-Cetățuia *Frumușica*⁵³. În cazul în care angoba forma un suport pentru pictură se aplica un strat de culoare, numită astăzi de olari *albeală* sau *roșie rușală*, pe părțile ce urmau să fie pictate. *Negreala* nu s-a folosit ca fond, cel mult a fost întinsă în interspațiu, accidental în Cucuteni A₄, mai des în A-B, și B. Porozitatea pereților permitea o incorporare rapidă a soluției diluate.

Aplicarea agobei poate constitui ea însăși o modalitate de a finisa vasul. Aceasta acoperirea ceramică fină în suprafață sau numai pe registrul exterior, uneori și interior, dar și ceramica poroasă, barbotinată, la Suceveni-Ștoborâni⁵⁴, des și la Dumești-Între pâraie ș.a.

2.2.4. Lustruirea poate fi uniformă, dar și neuniformă, caz în care pe pereții vasului se văd urmele lustruitorului. Obiceiul de a finisa numai gâtul constituia o practică curentă în Precucuteni III, pe formele decorate și cu pictură, precum cele din L_{6,7} de la Poduri-Dealul Ghindaru⁵⁵. Vasele cu pereții groși, din zona Ariușd, aveau uneori la exterior un strat lustruit gros de 2-3 mm⁵⁶. Lustrul putea acoperi întreg vasul, pentru întărirea impermeabilității dar și numai părți ale acestuia. Se foloseau lustruitoare de os, dar mai ales de piatră, cu partea activă rotunjită, precum cel descoperit în vasul pictat din locuința sanctuar (fig. 7/3). Din aceeași stațiune provin și alte exemplare⁵⁷.

2.3. Pictarea - decorarea - împodobirea vaselor, urma după operațiile amintite mai sus, posibil și după o primă ardere. Se picta cu pensula și cornul, probabil ca și astăzi⁵⁸. La sfârșitul fazei Precucuteni III, la Poduri-Dealul Ghindaru, culoarea se aplica pe perețele ars roșu sau doar cenușiu, lăsat intenționat poros, pentru a mări aderența materiei colorante. Olarii precucutenieni nu au ajuns la perfecțiunea ceramicii cucuteniene nu numai din cauza „voșelelor de calitate mediocră”, ci mai ales datorită gradului de cunoaștere a secretelor meseriei, prepararea coloranților, pregătirea suportului pentru pictat, aplicarea culorii⁵⁹ și tehnica de ardere. Pictarea după ardere va fi depășită începând cu subfaza Cucuteni A₁, astfel că, la începutul subfazei A₂, ceramica se picta înainte de ardere. Constantin Matasă crede că motivul decorativ principal era trasat mai întâi pe vas cu ajutorul unui cărbune sau cu culoare roșie⁶⁰. Probabil, cu ajutorul unor pensoane se rezervau cu negru benzi negative, mai late de 1-2 cm, din fondul roșu sau alb. Benzile pozitive se etalau pe fondul de altă culoare, pregătit mai întâi, cu o culoare diferită față de acesta, după care erau la fel bordate cu negru, ca pe ceramica din L_{5, 11} de la Poduri-Dealul Ghindaru⁶¹. De regulă interspațiul se picta cu altă culoare în raport cu aceea a decorului principal.

Realizarea motivelor din decorul fazei A, benzi late cu culoare etalată, albă sau roșie-brună și a interspațiului cu culoare întinsă sau liniară, nu necesita neapărat folosirea cornului, mai degrabă a *penelului* - *pengureii* de diferite dimensiuni⁶², probabil de forma celor găsite la Dumești-Între pâraie. Decorul vaselor sugerează o diferențiere a pensulelor. Unele erau mici, fine și se foloseau pentru trasarea liniilor subțiri și a punctelor, altele medii pentru benzi și interspațiu. Existau cu siguranță și pensule pentru întinderea culorii pe porțiuni mai mari, în zona gâtului, a bazei. Pe parcursul modificării aspectelor decorative s-au folosit și unelte mai specializate. Astfel, la sfârșitul fazei A, la Dumești-Între pâraie, în interspațiu apar linii fine, simetrice, ce se puteau realiza, cel mai probabil, cu cornul.

2.4. Arderea. Groapa nr. 8 aflată la aproximativ patru metri sud de atelierul de olărie, la M5, pe secțiunea S IV, se poate considera a fi fost o groapă-cuptor, din cadrul atelierului. Precizăm descoperirea aici a

⁵³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁴ I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 31.

⁵⁵ D. Monah, S. Antonescu, Al. Bujor *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 94, fig. 5/11.

⁵⁶ A. László, *op. cit.*, p. 66.

⁵⁷ R. Alajba, *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A₃ de la Dumești (Vaslui)*, în *ActaMM*, V-VI, 1984, p. 100.

⁵⁸ B. Slătineanu, *Studii de artă populară*, București, 1972, p. 212.

⁵⁹ Pentru a suplini obstacolele tehnologice, olarii de la Poduri-Dealul Ghindaru întind un strat gros de culoare albă-văroasă, în tehnica încrustațiilor (D. Monah, S. Antonescu, Al. Bujor, *op. cit.*, p. 94, fig. 5/11).

⁶⁰ C. Matasă, *op. cit.*, p. 49.

⁶¹ D. Monah, S. Antonescu, Al. Bujor, *op. cit.*, p. 86 - 99.

⁶² A. László, *op. cit.*, p. 10.

unei pintadere ornamentate în relief cu o spirală, acoperită din abundență cu culoare albă, folosită probabil pentru trasarea ornamentelor pe vase. În preajma ei se afla o mare cantitate de noduli și praf de calcar, circa două-trei kilograme. După dezafectarea gropii, în ea s-au aruncat deșeurile din atelier, înure care și bucăți de lut nearse, pregătite pentru modelarea ceramicii. Probabil nefolosirea la timp a dus la întărirea lor. În perioada demontării ele se sfărâmau-descompuneau. Inventarul gropii conținea mai ales ceramică pictată, dar și un fragment de vas din categoria secundară, ornamentat în basorelief cu o reprezentare antropomorfă, o jumătate dintr-un toporaș miniatural de lut, perforat ș.a.

Complexul nr. 7 (fig. 3), format din patru cuptoare, ce se pot încadra în tipul I, conform clasificărilor uzitate⁶³, reprezintă de fapt un ansamblu de amenajări pentru uscarea și arderea ceramicii. În cadrul așezării a fost amplasat la est de L₆ și la nord de L₉ (fig. 1). Cuptoarele, ordonate la o distanță de circa 30 cm unul de altul, aveau vatra aproximativ circulară, cu un diametru de circa un metru, și bolta prăbușită din vechime. Prin deschiderea de la partea superioară a acestora se introduceau vasele și prin gura de foc, marcată prin deschiderea și lărgirea vetrei, se realiza alimentarea și arderea combustibilului. Probabil, abia după dezafectarea primului s-a construit al doilea și apoi al treilea și al patrulea. Acoperirea bolții ducea la păstrarea căldurii necesare. Realizarea focului sub vatra pe care se așezau vasele a dus, posibil, la construirea cuptoarelor cu două camere suprapuse, cu focăria separată. Cuptoare simple pentru ars ceramica apar și la Târnița-Cocolia⁶⁴, Chiperești-Confluența Jijia-Bahlui⁶⁵ ș.a.

Complexul nr. 13 (fig. 4), format din trei cuptoare, reprezintă un ansamblu tehnic construit în afara așezării, în partea de nord-est, cu o suprafață de circa 10 mp. Ele au înlocuit probabil primii grup aflat în apropierea locuințelor. Cuptoarele ordonate la fel ca cele de mai sus, cu o mică distanță între ele, de circa 28-32 cm, aveau vatra tot circulară, una întărită cu pietre, cu un diametru ce depășea cu puțin un metru. Din bolți s-a păstrat doar baza. Gura de alimentare era marcată tot prin lărgirea vetrei lutuite. În preajma acestora au apărut și trei *suflătoare* tronconice, prevăzute interior cu un canal tot tronconic, prin care trecea aerul, înșiși la capătul distal, dinspre cuptor, unde aveau o culoare roșie, caracteristică arderii argilei la o temperatură de până la 850°C și mai mare la cel proximal, în care se fixa, probabil, o supapă cilindrică de oprire a aerului fierbinte din cuptor spre foale. Tuburile „reprezintă acea parte a foalei prin care se sufla aerul într-o instalație de ardere, cu scopul de a se obține temperaturi superioare”⁶⁶, prin arderea combustibilului lenmos sau a manganului (fig. 7/6).

Nu excludem nici folosirea cuptoarelor și pentru preparat hrana, eventual pentru copt pâine, probabil în cadrul anumitor ceremonialuri comunitare.

În laboratorul de analize fizice a Muzeului de Istorie al României, Gh. Niculescu a realizat investigații și radiografii și pe câteva fragmente ceramice de la Dumești și pe două figurine. Analizele cu fluorescență prin difracție cu raze X au dus la determinarea compoziției materialelor din punctul de vedere al structurii cristaline. Radiografiile disting drept componenta principală a probelor, argila cu urme de cuarț și andezină. Temperatura de ardere s-a determinat după tipul rețelei cristaline. Această este mai mare de 850°C. Privind radiografiile se poate constata în componența argilei urne sporadice de pleavă folosite ca degresant sau, mai degrabă, introduse în pastă simbolic.

⁶³ Producția ceramicii se realiza pe diferite tipuri de cuptoare (E. Comșa, *Caracteristicile și însemnătatea cuptoarelor de ars ale din aria culturii Cucuteni - Ariușd*, în *SGIV*, 27, 1, 1976, p. 21 și urm.; L. Ellis, *op. cit.*, p. 81 și urm.), simple, tipul I, precum cele descoperite la Ariușd, apoi și la Dumești și *complexe*, tipul II, cuptoare performante, cu două camere suprapuse ca la Valea Lupului, Glăvăneștii Vechi, Bodești-Frumușica, Costești IX, Zvanec, Luka Vrublevețkaja, Hancăuți, Trinca ș.a. Tipul III, ar include *gropile de ars ceramica*, de la Trușești-Țuguieța, mai numeroase în sectorul de sud-vest al așezării, unde nu erau locuințe (M. Petrescu-Dîmbovița, *Din rezultatele săpăturilor arheologice de la Trușești cu privire la cultura Cucuteni*, Omagiu lui P. Constantinescu-lași cu prilejul împlinirii a 70 de ani, 1965, p. 46), la Dumești-Între pâraie, groapa nr. 8, de formă cilindrică și Poieniști-Dealul Teilor, o groapă cu pereții arși a fost considerată cuptor (M. Babeș, *Săpăturile de la Poieniști (jud. Vaslui) și contribuția lor la cunoașterea pre-și protoistoriei Daciei răsăritene*, în *Documente recent descoperite și informații arheologice*, București, Academia de științe social-politice, 1988, p. 6).

⁶⁴ S. Antonescu, *Săpăturile de salvare de la Târnița (comuna Oncești, județul Bacău)*, VIII, în *Carpica*, VI, 1976, p. 37.

⁶⁵ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, *op. cit.*, p. 175, p. 439

⁶⁶ M. Brudiu, *O străveche inovație tehnică - foalele - descoperită la Crasnuleuca, comuna Coțușca, județul Botoșani*, în *Hieraxus*, VI, 1986, p. 7-13.

Unelte. Inventarul tehnic de atelier, cum a remarcat și Vladimir Dumitrescu, era deosebit de divers, „E adevărat că anumite detalii observate cu prilejul studierii și întregirii ceramicii cucuteniene... arată că acești îndepărtați precursori ai ceramiștilor din vremurile noastre foloseau urlete din lemn, de os și de lut ars pentru modelarea vaselor, interiorul pereților multora păstrând urmele vădite ale folosirii unor asemenea unelte...”⁶⁷. Cercetările arheologice au dus la descoperirea a diferite piese de silix, cuțitoaie, răzuitoare, spatule, ale căror urme apar și în interiorul vaselor de la Berești-Băzanu⁶⁸, ca de altfel din toate așezările. Corespondențele etnografice ale acestora sunt relevante⁶⁹. Spatulile folosite pentru finisaj ceramică, lucrate din os, sunt consemnate la Scănteia-Lănuți⁷⁰.

Și posibilitatea folosirii unor *tipare* pentru conturarea motivelor pe vas rămâne probabilă⁷¹. Confecționarea lor din scoarță de copac sau din țesătură, presupusă de V. Gordon Childe, nu a fost acceptată pentru simplul motiv că fiecare vas reprezintă un unicat⁷². De asemenea, folosirea pintaderelor pentru trasarea spiralelor se poate discuta dintr-un nou punct de vedere. Pe suprafața uneia dintre pintaderile descoperite în mediul ariușdean, în săpăturile vechi, s-au păstrat urme de culoare roșie⁷³. La fel, la Dumești-Între pâraie, cum am precizat mai sus, pe pintadera găsită în Gr. 8, din apropierea locuinței atelier, s-a conservat colorantul alb. Având în vedere și faptul că, ceramica pictată tricrom de la Ariușd are motivele principale pictate mai ales cu bandă roșie, specifice pentru A₂, iar cea de la Dumești-Între pâraie cu bandă albă pozitivă, specifice pentru secvențele cronologice din Cucuteni A₃ - A₄, se poate discuta și posibilitatea ca pintaderile să fi fost folosite pentru ordonat și pictat motivele decorative pe ceramică.

Unelte pentru pictură. Două piese din corn de cerb au fost interpretate de A. László drept unelte pentru pictură. Autorul cercetărilor de la Huși-Centrul Orașului a avut în vedere analogiile etnografice din literatura de specialitate⁷⁴, dar a menționat și continuarea folosirii picturii cu cornul, în zilele noastre, în zona Hușului, în satele Curteni, Răducăneni și Zgura. După A. László cornul s-a folosit, mai ales în faza A-B, pentru trasarea liniilor subțiri, specifice fazei de tranziție, pentru a forma benzi din linii paralele și hașururi. Elementele de decor din faza A nu necesitau neapărat folosirea cornului, mai degrabă a *penelului-pensulei* de diferite dimensiuni⁷⁵, probabil de forma celor găsite la Dumești-Între pâraie.

S-a presupus, după urmele de culoare din interiorul lor, albă și galbenă, că uneltele din corn⁷⁶ au fost umplute cu diferite vopsele de structură minerală, preparate anterior în mojară. Pictura se trasa pe vas cu ajutorul unei alte piese, poate un fragment de pană⁷⁷, ca în zilele noastre la Hurez, unde liniile subțiri se realizează cu cornul de vită în vârf cu o pană de găscă, numită *tiplă*⁷⁸.

Cine realiza ceramica ?, o întrebare la care s-au dat răspunsuri diferite. Eugen Comșa ia în considerație posibilitatea existenței a două grupe de meșteri, una a celor ce preparau argila, modelau ceramica și o ardeau și alta a celor ce o ornamentau, o pictau⁷⁹. În raport cu analogiile etnografice, credem că modelau ceramica și

⁶⁷ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 14.

⁶⁸ I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 43.

⁶⁹ În atelierelor olarilor contemporani se folosesc: răzuitoara, bucată de lemn cu care se curăță mâinile, lada de lemn pentru „brușu” de argilă, cuțitoaia pentru tăiat bulgării, maiul, pentru bătut argila muiată, pieptenele de lemn dreptunghiular pentru lustruit, poalegul din piele pentru netezit ș.a.

⁷⁰ V. Chirica, M. Măntu, S. Țurcanu, *op. cit.*, p. 16.

⁷¹ Și astăzi unele centre tradiționale de olari folosesc tipare din lemn sau pământ ars, precum cele de la Hurez ș.a., cf. G. Stoica, I. Vlăduțiu, E. Secoșan, P. Petrescu = Stoica et alii, *Arta populară din Vâlcea*, Rm. Vâlcea, 1972, p. 205.

⁷² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 19.

⁷³ F. László 1911, p. 256.

⁷⁴ B. Slătineanu, *Ceramica populară*, 1938, p. 171, fig. 72.

⁷⁵ A. László, *op. cit.*, p. 10.

⁷⁶ „desenul cu culoare se face totdeauna cu un instrument caracteristic olăriei populare, cornul. Acesta este un corn de vită, scobit pe dinăuntru, la al cărui capăt se prindea o pană de găscă; în interiorul lui se pune culoarea, care curge prin pana de găscă pe suprafața vasului. Fiecare culoare se află într-un corn propriu, pentru ca să nu se amestece culorile” (B. Slătineanu, H. Stahl, P. Petrescu, *Ceramica*, București, 1958, p. 68).

⁷⁷ A. László 1966, p. 9-10, fig. 3, notele 8-10.

⁷⁸ G. Stoica et alii, *op. cit.*, p. 205.

⁷⁹ E. Comșa, *op. cit.*, 1976, p. 23.

bărbații și femeile⁸⁰. Izvoarele etnologice consemnează ades obiceiul decorării acestora și de femei, ca la Dăești unde foloseau chiar pensula numită *mătăuz*⁸¹.

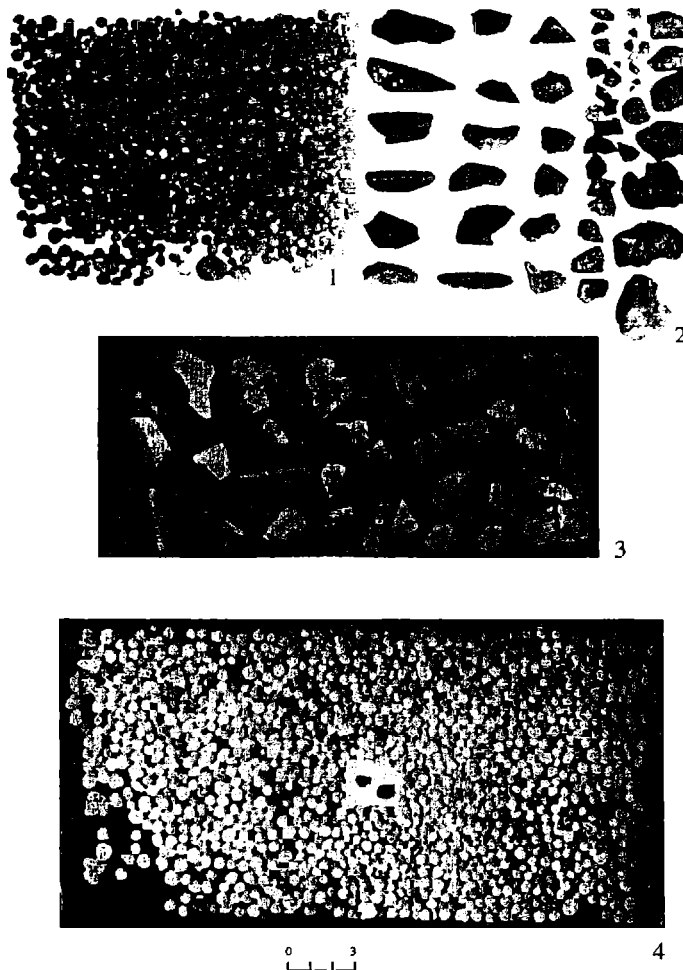

Fig. 8. Dumești-Între pâraie. 1, 4 Noduli de oxid manganiferos; 2-3 bucăți prismatice de hematită. Fotografii.

⁸⁰ „Participarea femeilor la actul de creație în domeniul ceramicii este un aspect asupra căruia s-a insistat puțin în literatura de specialitate... În unele centre, bărbatul realizează piesa în toate fazele ei, în altele ei dă forma vaselor iar ornamentarea intră în atenția femeii. Cazurile în care și femeia lucrează la roată sunt excepții. Dintre centrele contemporane în care femeii îi revine un rol important în realizarea decorului menționăm: Marginea, Rădăuți, Vama, Coșești, Petrești, Corund; parțial această situație o consemnăm și la Horezu” (I. Vlăduțiu, *Creatori populari din România*, 1981, p. 100).

⁸¹ G. Stoica *et alii*, *op. cit.*, p. 205.

Câteva considerații. VI. Dumitrescu, și alți buni cunoscători ai ceramicii, au considerat tehnica olăriei cucuteniene ca fiind „aproape perfectă”, mai ales în cazul modelării vaselor mici și mijlocii⁸². Atelierul meșteșugăresc de la Dumești-Între pâraie, confirmă tehnica înaltă a acestui meșteșug. Până în prezent este unul dintre cele mai ample amenajări de acest fel, descoperite în vastul areal al complexului Cucuteni-Tripolie. Situația surprinsă a fost favorizată, cu siguranță, și de împrejurările în care a dispărut așezarea⁸³. Membrii comunității nereușind să recupereze uneltele și plastica.

Cuproare de acest tip se cunosc și în cultura Vinča, în faza B₁, în așezarea de la Zorlențu Mare (Gh. Lazarovici, în idem, Fl. Drașovean, *Cultura Vinča în România*, 1991, p. 28). În cultura Cucuteni-Tripolie acest tip este cel mai răspândit.

Modelarea și pictarea ceramicii, inclusiv a vaselor cu forme antropomorfe, zoomorfe sau a celor cu astfel de attribute, decorate în principal prin pictură cu vopsele preparate din coloranți minerali și sculptura în lut, mai puțin realizările statuare propriu-zise, dar mai ales modelările antropomorfe sau zoomorfe, ca manifestări ale vieții spirituale dau astăzi originalitatea complexului Cucuteni-Tripolie. Meșteșugurile artisanale susțin ființarea în registrul sacru al culturilor din aria Vechii Civilizații Europene⁸⁴, situată în prelungirea Vechilor Civilizații ale Orientului și Mediteranei, al complexului Cucuteni-Tripolie a culturii Petrești și Gumelnița-Kodjadenmen-Karanovo VI.

LE MÉTIER DE POTIER DANS LA CIVILISATION DE CUCUTENI

RÉSUMÉ

L'argile, la matière tellurique arrachée du corps de la déesse Terre et la farine, le corps du blé libéré par l'âme, ont représenté pour les communautés d'agriculteurs néo-énéolithiques, y compris du complexe culturel Cucuteni - Tripolye, selon les affirmations de Ion Ghinoiu, les principales matières premières soumises à la transformation. A la suite des explorations archéologiques, jusqu'à la fin du XX-ème siècle on a obtenu assez d'informations concernant l'utilisation de la première matière première par la pratique du métier du potier dans le cadre des communautés du complexe culturel Cucuteni - Tripolye par des potiers spécialisés. Aujourd'hui, l'état actuel de recherche, selon les opinions de Vladimir Dumitrescu, G. T. Movša, E. Coșca et de tous ceux qui ont publié de la céramique Cucuteni ou Tripolye, permet déjà de suivre les principales étapes de production, soit par les ateliers découverts, soit par leurs produits finis.

La station de la Dumești - *Între pâraie*, située dans le plateau de Bârlad (Fig. 1 / 1, 2), représente une importante découverte liée au métier du potier dans le complexe Cucuteni - Tripolye. Son exploration pendant dix ans a mené à la fouille intégrale ou partielle de 12 habitations, toutes appartenant à la phase Cucuteni A, sousphase A 3 b = A 4, parmi lesquelles il y avait une habitation - atelier, L 3, bien conservée. L'exploration de celle-ci et des autres complexes d'alentours, des quatre fours situés en proximité et des autres trois situés à l'extérieur de l'aire habitée, ont permis l'identification de tous les aménagements spécifiques, y compris aujourd'hui, à atelier de potier.

L'atelier de potier était constitué, comme nous avons précisé, de quelques aménagements destinés à la pratique de métier. Entre celles-ci, une importance primordiale avait l'habitation - atelier (cpl 3 = habitation no. 3), situé dans la partie du centre-ouest de l'habitat de type Cucuteni (Fig. 1). A l'est de celle-ci il y avait une fosse, brûlée à l'intérieur jusqu'à la calcination, qui probablement a été utilisée en tant que four pour cuire les vases de grandes dimensions (cpl. 8). A nord-est de l'habitation il y avait trois aménagements proches entre elles, une petite hutte circulaire, un groupe de quatre fours (Fig. 3) et au moins cinq plaques demi-perforées en argile (cpl. 7). Un autre groupe constitué de quatre fours (cpl.13) se trouvait dans la partie de nord-est à la périphérie du périmètre habité (Fig. 2). Ceux-ci appartenaient aux derniers horizons chronologiques d'habitation énéolithique de la zone.

L'habitation - atelier, cpl. 3, appartient à la catégorie de celles sans plate-forme. Les vestiges de celles-ci s'étendent sur une surface d'environ 12, 5 x 10 m, périmètre qui inclue aussi une chambre - annexe située dans la partie du nord-est, utilisée comme dépôt avec une largeur approximative d'au moins deux mètres et d'une longueur de plus de six mètres. Dans la chambre petite on a trouvé une agglomération inhabituelle de vases peints (Fig. 2/2), entière ou qui peuvent être reconstitués, apportés ici probablement après leur cuisson. Déposés pour l'utilisation de la communauté ou pour l'échange, ceux-ci constituaient la réserve de vases de l'atelier.

Dans la chambre grande (Fig. 2/1) sur le planché enduit avec de l'argile il y avait par rapport aux autres habitations, des nombreuses clôtures, aux formes légèrement ovales ou quadrilatères réalisées des petits bords-jables en argile ayant comme

⁸² VI. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 15.

⁸³ Abandonarea vaselor și a celor șase perechi de statuete ale sanctuarului, ale uneltelor și ale materiei prime pentru pictură din atelier, sunt dovezi ale părăsirii în grabă a așezării.

⁸⁴ M. Gimbutas, *The Prehistory of Eastern Europe*, în *Buletin of the American School of Prehistoric Research*, 20, Peabody Museum, Harvard University, 1956; Eadem, *Notes on the Chronology and Expansion of the Pit-grave Culture. L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, în *Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen*, Prague-Liblice-Brno, 5-12 octobre 1959, Praha, 1961, p. 193-200..

dégraissant de la balle, avec des sections transversales quadrilatères, triangulaires ou ovales allongées, d'environ 20 cm de hauteur situées surtout contre les parois. Ces clôtures de la forme des quelques vases-casseroles, comme le suggèrent les morceaux massifs d'argile brune non-cuits, conservés encore, étaient utilisées pour la préparation ou la conservation de l'argile nécessaire au modelage des vases. A remarquer aussi un dépôt rituel situé dans la partie sud de l'atelier où dans une petite cavité située devant la maison du potier, on a enterré deux statuettes, dont l'une féminine eûtère et l'autre masculine dont la tête et la base des membres inférieures étaient rompues de l'ancienneté.

La trousse du potier. A l'intérieur de l'atelier, une clôture située vers le centre-ouest, protégeait des vases situés sur le plancher, en position debout (Fig 2/3). Le premier vase (Fig. 5/2; 6/4-4a), peint d'une manière peu soignée avec des motifs en forme de la lettre S, contenait deux pinceaux, un polisseur et la matière première pour la préparation de la couleur blanche, rouge et noir (Fig. 6/1-2; 7/1-2. 4-5). La matière première se composait de: 36 nodules sphériques calcaires, 1048 nodules entières d'oxyde manganifèreux et 149 fragmentaires, de couleur noire, initialement couverts avec calcaire et 48 de morceaux prismatiques d'hématite, de couleur rouge, avec des facettes polies d'une manière non-uniforme. Le deuxième vase a été modelé d'une manière plus soignée que le premier. La peinture a été appliquée toujours sur un fond blanche et elle est formée des bandes verticales couvertes avec du blanc positif prévu dans la zone médiane avec des lignes brunes-rougeâtes (Fig. 5/1, 6/3). Le vase contenait seulement des nodules sphériques d'oxyde manganifèreux de dimensions plus petites par rapport au premier. Les analyses réalisées sur les substances colorantes pour établir leur composition, ont été effectués à l'Institut de Physique nucléaire de Bucarest par le physicien Gabriela Grabari et obtenues grâce au collègue D. N. Popovici. La présence dans les oxydes, dans les hématites et dans les calcaires du zircon, élément qui apparaît en général en argiles, suppose le fait que celles-ci étaient procurées de certaines zones du plateau central-moldave, peut-être même aux alentours de la station Dumești-Între pâraie.

Pour la cuisson de la céramique, on a utilisé le complexe no. 7 (Fig. 3) constitué de quatre fours et le complexe no. 13 (Fig. 4) constitué de trois fours, un ensemble technique construit à l'extérieur de l'habitat, dans la partie de nord-est avec une surface d'environ 10 m². Ceux-ci ont remplacé probablement le premier groupe situé dans la proximité des habitations.

Le complexe artisanal de Dumești - Între pâraie offre des informations concernant tous les procédés nécessaires à la pratique du métier du potier, toutes les étapes parcourues aujourd'hui, aussi par les potiers contemporains: la préparation de la matière première, l'extraction et la préparation de l'argile, le modelage des vases dans l'atelier, le dessèchement, le finissage et la mise de l'engobe, le polissage, la décoration des vases, la peinture et de nouveau le dessèchement, la cuisson dans des fosses ou dans des fours et les outils nécessaires.

LISTE DES ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Dumești -Între pâraie. Plan général des fouilles.

Fig. 2. Dumești -Între pâraie. Habitation-atelier no. 3; 1-2 agglomérations de vases et de fragments céramiques. 3 premier vase trousse. Photos.

Fig. 3. Dumești -Între pâraie. Fours, complexe no. 7, plan et section.

Fig. 4. Dumești -Între pâraie. Complexe no. 13, plan et section.

Fig. 5. Dumești -Între pâraie. Vases dans lesquels on a trouvé la matière première pour peinture.

Fig. 6. Dumești -Între pâraie. 1-2 pinceaux ovoïdaux d'argile et leur radiographie agrandie; 3-4 vases de dépôt. Photos.

Fig. 7. Dumești -Între pâraie. 1-2 polisseurs; 3-4 pinceaux ovoïdaux d'argile; 5 mortier; 6 tuyau de la cornemuse.

Fig. 8. Dumești -Între pâraie. 1,4 nodules d'oxyde manganifèreux; 2-3 morceau prismatique de hématite. Photos.

Traduit par M. Alexianu et R. Curcă